

Piotr Duchliński

<https://orcid.org/0000-0001-9480-2730>

Akademia Ignatianum w Krakowie

Istnienie, człowiek, moralność

Recenzja książki: W. Kmiecikowski, *Istnienie, człowiek, moralność. Studia z dwudziestowiecznej filozofii polskiej*, Oficyna Wydawnicza Fundacji Fuhrmanna, Chojnice 2017

Książkę Waldemara Kmiecikowskiego przeczytałem z dużym zainteresowaniem, gdyż szereg analizowanych przez niego problemów pokrywa się z moimi własnymi zainteresowaniami badawczymi. Zwłaszcza zainteresowały mnie poruszane przez niego zagadnienia ontologiczne i etyczne. Autor jest bowiem dobrym znawcą filozofii Romana Ingardena oraz aksjologii polskiej, szczególnie tej, która była rozwijana w XX wieku w szkole lwowsko-warszawskiej i neotomistycznej szkole lubelskiej. W swoich artykułach podejmował on także szereg zagadnień związanych z etyką postmodernistyczną i jej wpływem na aktualne przemiany kulturowe i cywilizacyjne. Wyrażam spore zadowolenie, że autor opublikował tę książkę, która w całości poświęcona jest wybranym filozofom z XX-wiecznej filozofii polskiej. A jak słusznie napisał w recenzji wydawniczej tej książki prof. Krzysztof Stachewicz, książek o filozofii polskiej nigdy nie jest za mało. Więc i ta propozycja stanowi ważny wkład w historię polskiej myśli filozoficznej, i mam nadzieję, że nie tylko przeze mnie została pozytywnie przyjęta, ale też przez innych czytelników, którzy mają pewien sentyment do rodzimej myśli. Praca Kmiecikowskiego nie jest jednak klasyczną pracą z zakresu historii filozofii polskiej. Jest

to praca o charakterze systematycznym i problemowym. Jej autor porusza bowiem szereg zagadnień diskutowanych w XX-wiecznej filozofii, koncentrując się na czymś, co za Karlem R. Popperem można nazwać „sytuacjami problemowymi”. Konteksty historyczne zostały w niej w sposób świadomy pominięte na rzecz badania określonych problemów, których nośność była swego czasu istotna dla kształtowania się oblicza filozofii polskiej. Na ile zagadnienia podnoszone przez prezentowanych w monografii autorów są jeszcze dziś aktualne, jest inną sprawą, na której nie zamierzam się tutaj koncentrować.

Kmiecikowski napisał książkę, która przedmiotowo mieści się w obszarze nauk humanistycznych i przynależy do dyscypliny filozofia. Strukturalnie jest ona zbiorem studiów i rozpraw, które były już wcześniej publikowane przez autora, w różnych okresach jego twórczości. Sam autor we wstępie stwierdza, trochę ubiegając potencjalne zarzuty, jakie z tego tytułu mogłyby zostać pod jej adresem sformułowane, że książka ta „jest publikacją, która obejmuje rozprawy i recenzje powstałe na przestrzeni kilkunastu lat. W związku z tym, że w pierwotnym zamierzeniu każdy artykuł stanowić miał domkniętą jednostkę sensu, to włączenie ich w strukturę książki obarczone jest istotnym ryzykiem. Skoro bowiem niektóre rozprawy nawiązują do badań zarówno tych samych filozofów, jak i tej samej problematyki, to istnieje niebezpieczeństwo powtórzeń. Z drugiej strony stanowi to wyzwanie dla autora, który motywowany jest do retrospekcji własnej wieloletniej refleksji filozoficznej i nadania jej spójności merytorycznej i kompozycyjnej koniecznej w przypadku publikacji książkowej; spójności mającej w zamierzeniu nie tylko służyć precyzacji i eksploracji myśli innych filozofów, lecz także ukazaniu istoty perspektywy badawczej autora prezentowanego tomu” (s. 9).

Książka Kmiecikowskiego składa się z czterech części. Pierwsza część obejmuje studia i rozprawy z zakresu metafizyki i ontologii. W dużej mierze autor dokonuje w niej rekonstrukcji i interpretacji poglądów polskich filozofów, takich jak Roman Ingarden, Stanisław I. Witkiewicz czy Michał Heller. Druga część pracy skoncentrowana jest na analizach antropologicznych. Prezentowane w niej studia dotyczą problematyki antropologicznej w pismach Inagardena i Witkacego. Trzecia część

monografii obejmuje studia dotyczące problematyki etycznej. Czytelnik znajdzie w niej rozprawy poświęcone myśli Zygmunta Baumana, Mieczysława A. Krąpca czy Romana Ingardena. Natomiast ostatnia część zawiera recenzje i omówienia różnych pozycji książkowych, których autor był recenzentem. Książkę zamyka nota bibliograficzna informująca czytelnika o źródłach pierwotnej publikacji tekstów składających się na prezentowany zbiór.

Swoją recenzję zacznę od walorów rozprawy, natomiast wątpliwości czy uwagi krytyczne będę artykułował, nie wyszczególniając ich w osobnym paragrafie, jako coś zaciemnia walory monografii, ale co w żadnym wypadku nie przekreśla jej wartości. Tak jak napisałem powyżej, monografia Kmiecikowskiego dotyczy wybranych zagadnień z zakresu XX-wiecznej filozofii polskiej. Dobrze, że taka praca powstała, gdyż przyczynia się ona do promocji rodzimej filozofii, ponadto eksponuje dosyć ważnych myślicieli polskich, których myśl filozoficzna nie jest wszyskim znana. Niektórzy z bohaterów tej książki powoli zdają się odchodzić do lamusa historii. Dlatego też rolę tej publikacji odczytuję jako próbę ocalenia od zapomnienia myślicieli polskich, którzy z różnych powodów, przeważnie ideowych, nie wypisują się w aktualnie obowiązujący mainstream filozofowania, tam mocno zdominowany przez różne odmiany naturalistycznej filozofii. Charakter książki jest zdecydowanie lokalny. Jednakże nie jest to zarzut, gdyż takie było zamierzenie autora, napisać o polskich filozofach w języku polskim, który jest właściwym językiem dla promocji polskiej humanistyki.

- Z metodologicznego punktu widzenia walorem książki jest solidne treściowe uporządkowanie materiału – struktura monografii jest przejrzysta. To, że książka jest zbiorem różnych artykułów pisanych na przestrzeni ostatnich lat, nie jest jej wadą. Taki sposób pisania monografii jest powszechnie praktykowany tak w Polsce, jak i za granicą. Problem polega tylko na tym, aby w sposób metodologicznie poprawny uporządkować materiał, dokonać jego prawidłowej selekcji, tak aby uniknąć nadmiernego powtarzania treści. Autorowi udało się wybrnąć z tej trudności. Materiał uporządkował w sposób metodologicznie poprawny. Dobrze też uporządkował go z punktu widzenia przedmiotowego, najpierw umieścić

studia i rozprawy i zakresu ontologii i metafizyki, następie antropologii i na końcu etyki. Postąpił zgodnie z pewnym klasycznym schematem badania, od metafizyki poprzez filozofię człowieka do etyki; czyli od fundamentów do uchwytnych w opisie fenomenologicznym fenomenów. Zatem z metodologicznego punktu widzenia książka broni są zwartą strukturą, poprawnym uporządkowaniem materiału, niewielką liczbą powtórzeń, które w przypadku takiej konstrukcji ze zrozumiałych względów muszą jednak się pojawić. Sam zresztą autor zdaje sobie z tego sprawę, otwarcie pisze o tym we wprowadzeniu, uprzedzając w ten sposób czytelnika, który niechętnie czyta treści wielokrotnie się powtarzające. Jeśli chodzi o strukturę książki, mam tutaj jedno zastrzeżenie. Autor napisał dobry wstęp, w którym jasno i klarownie informuje czytelnika o swoim przedsięwzięciu badawczym, usprawiedliwił się z dokonanych wyborów i z chęcią do podążenia jego za myślą. Natomiast pewnym mankamentem książki może być brak czegoś w rodzaju zakończenia czy rekapitulacji przeprowadzonych badań. Wydaje mi się, że dobrze było zaopatrzyć taki zbiór rozpraw w solidną rekapitulację, w której autor mógłby zamieścić esencję przeprowadzonych badań, wyartykułować swoje stanowisko, raz jeszcze zastrzec się, dlaczego poszedł tą, a nie inną drogą, a przede wszystkim wskazać na perspektywy badawcze, które otwierają się po dokonaniu tych analiz. Od strony redakcji materiału mam także jedno zastrzeżenie. Ze względów redakcyjnych i merytorycznych nie umieszczałbym części zawierającej omówienia i recenzje. Nie wnoszą one bowiem nic z merytorycznego punktu widzenia do całości książki, poza tym, że pokazują, iż jej autor potrafi sprawnie i rzeczowo napisać naukową recenzję.

Walorem książki jest sposób, w jaki autor prezentuje swoje analizy. Praca Kmiecirowskiego polega na rekonstrukcji i interpretacji tekstów różnych filozofów polskich. Ta rekonstrukcja i interpretacja jest wyważona i kompetentna. Autor z dużym spokojem, analitycznym zacięciem i znanstwem podejmuje się rekonstrukcji i interpretacji tekstów filozoficznych, które nie należą do łatwych. Swoje analizy dokumentuje bogactwem odesłań do źródeł. I właśnie to rzuca cień na ten walor monografii, który dotyczy sposobu rekonstruowania i interpretowania poglądów. Analityczne zacięcie autora bardzo często ginie w mnogości

cytatów przytaczanych na poparcie interpretacji. W niektórych partiach tekstu cytatów jest zbyt dużo, przez co staje się on trudny (by nie powiedzieć uciążliwy) w czytaniu. Intencją autora było, jak rozumiem, bardzo dokładne i skrupulatne udokumentowanie swoich analiz. Z tego nie można mu czynić zarzutu. Jednak jeśli chodzi o liczbę przywoływanych cytatów (czy przeczytowywania) w niektórych sekcjach tekstu, to jest to w mojej ocenie zbyt duża skrupulatność autora, która może być motywowana obawą o poprawne zinterpretowanie myśli. Jednak nie zawsze autor jest taki skrupulatny. Na przykład dobrze czyta się tekst poświęcony poglądom ks. Hellera. W tekście tym proporcja między cytowaniami a analityczną rekonstrukcją jest zdecydowanie bardziej wyważona. Kmieciowski w pełni demonstruje swój analityczny kunszt, inteligentnie referując poglądy znanego kosmologa. Jeśli chodzi o przypisy, to mają one przede wszystkim wartość źródłowo-informacyjną, a nie erudycyjno-przeładową. Warstwa erudycyjna pracy jest widoczna, ale nie przesłania prób sformułowania własnego względnie wyważonego stanowiska wobec referowanych poglądów.

Walorem monografii jest również to, że autor nie ogranicza się tylko do rekonstrukcji czy interpretacji poglądów wybranych przez siebie filozofów, ale podejmuje również ciekawe analizy komparatystyczne. Do najbardziej wartościowych i przykuwających uwagę należą te, w których dokonuje porównania koncepcji Ingardena i Witkacego. Obaj filozofowie nie należeli do łatwych, tak ze względu na styl przekazywania myśli, jak i problemy, które podejmowali. Kmieciowski w interesujący sposób zestawia ich poglądy dotyczące problematyki ontologicznej i egzystencjalnej. Na ten walor pracy rzuca jednak cień brak syntezy, która powinna towarzyszyć przeprowadzanym analizom komparatystycznym. Weźmy przykład Ingardena i Witkiewicza. Autor po sprawnym przedstawieniu ich poglądów nie podejmuje żadnej próby syntezy ich stanowisk, nie zastanawia się, czy na bazie tych dwóch koncepcji można by stworzyć coś oryginalnego, przewyżniającego braki jednej i drugiej koncepcji. Oczywiście badanie komparatystyczne może być przeprowadzone w sposób maksymalistyczny lub minimalistyczny. W przypadku tego pierwszego ciążenie w kierunku syntezy jest większe, natomiast

w przypadku drugiego może być nastawione bardziej na porównawczą rekonstrukcję, a wszystko to jest tak naprawdę uwarunkowane temperamentem piszącego.

Bezwzględny walorem książki jest pewien wyczuwalny analityczny dystans autora do referowanych i interpretowanych poglądów. Autor stara się, na ile to możliwe, podchodzić do analizowanych problemów w sposób obiektywny i wyważony, czyli bez nadmiernego uprzedzenia. Dobrym przykładem jest tutaj analiza poglądów Baumana, który u wielu myślicieli, zwłaszcza chrześcijańskich, wywołuje niepotrzebną alergię. Oczywiście takie postawy nie przeszkadzają zajmować wyraźnie krytycznego stanowiska względem referowanych poglądów, jak i okazywać sympatii wobec tych filozofów, z których poglądami autor się mniej lub bardziej zgadza. Zwracam uwagę na obiektywność i bezstronność autora, aby zaznaczyć, że jest on daleki od jakichkolwiek ideologicznych interpretacji poruszanych problemów filozoficznych. W sposób szczególnie jest to widoczne w tekstach poświęconych postmodernistycznej myśli Baumana. Niezgodzie na pewien typ dyskursu nie towarzyszy napastliwa krytyka, lecz spokojna, zdystansowana postawa. Niekiedy jest ona może nawet zbyt powściągliwa. Niejednokrotnie w trakcie lektury czytelnik ma ochotę zapytać autora, dlaczego mocniej nie zdecydował się wejść w polemikę z referowanym poglądem, dlaczego bardziej go nie skrytykował. Ten walor monografii jest trochę przysłonięty przez to, że własne zdanie autora nie zawsze jest precyzyjnie wyartykułowane. Czasem jest ono wplecione w inteligentne zreferowanie poglądów danego filozofa, czasem skrywa się ono za jakimś autorytetem, przywoływanym tylko po to, aby skrytykować stanowisko omawianego filozofa, a czasem jest po prostu nieobecne. Oczywiście proporcje w artykułowaniu własnego punktu widzenia są różnie rozłożone w różnych częściach i rozdziałach pracy. Najbardziej widoczne są one w tekstach, w których autor podejmuje zagadnienia ontologiczne i metafizyczne. W przekonaniu recenzenta książka zyskałaby znacznie więcej, gdyby była bardziej polemiczna, konfrontacyjna i krytyczna wobec analizowanych autorów.

Istotnym walorem publikacji jest jej strona językowa i redakcyjna. Monografia została przygotowana do druku w sposób fachowy i profesjonalny. Od strony graficznej, czyli począwszy od zachęcającej okładki, po format druku i styl czcionki, książka została dobrze przygotowana. Jej walorem jest także język. Autor dołożył wszelkich starań, aby nadać swoim myślom klarowną szatę językową. Praca została napisana ładnym (potoczystym) językiem, bez zbytnej dominacji żargonu filozoficznego, na którego przejście autor był narażony przez długoletnie studia nad myślą Ingardena. Jednakże analityczny dystans pozwolił mu na wypracowanie własnego słownika, w którym mógł on z powodzeniem rekonstruować poglądy myślicieli, którzy nie zawsze dbali o klarowną formę artykułowania swoich myśli. Tenże walor książki jest przysłonięty przez brak bibliografii końcowej, która obejmowałaby pozycje cytowane w poszczególnych artykułach, ponadto brakuje indeksów osobowego i przedmiotowego, które ułatwiłyby przeglądanie treści zawartych w książce. Szkoda, że w przypadku tej wartościowej książki nie pomyślano o jej promocji w języku angielskim, przez zamieszczenie anglojęzycznego streszczenia. Pomijam tu fakt, że załączanie streszczeń w języku angielskim jest standardową praktyką przy wydawaniu książek w języku polskim.

Recenzowana książka podejmuje ważne z punktów widzenia dwudziestowiecznej polskiej filozofii zagadnienia, które dobrze że ujrzały światło dzienne. Wyartykułowane walory uzasadniają przeświadczenie, że książka ta jest twórczym osiągnięciem naukowym autora, który przez ostatnie kilka lat z żelazną konsekwencją prowadził zaawansowane badania naukowe w obszarze filozofii polskiej. Zasygnalizowane powyżej mankamenty nie podważają walorów książki, wskazują tylko na pewne usterki, które zdarzają się każdemu piszącemu, a przecież obowiązkiem uczciwego względem siebie recenzenta, który bardzo poważnie traktuje autora, jest zwrócić życzliwą uwagę na te potknięcia, tak aby w przyszłości piszący, mając ich świadomość unikał ponownego ich popełniania. Zresztą nikt nie pisze idealnych książek. A krytyczne pytania są niczym innym, jak tylko przejawem zainteresowania myślą autora, poważnym potraktowaniem jego przemyśleń. Książka Kmieciakowskiego

wpisuje się także w promocję szeroko rozumianej polskiej humanistyki, która przeżywa kryzys ideowy i instytucjonalny. A ostatnie rewelacje płynące z naszego Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego nie napawają optymizmem odnośnie do jej przyszłości. Na szczególne podkreślenie zasługuje to, że autor przedstawia czytelnikowi wartościową pozycję, która jest metodologicznie spójna i treściowo uporządkowana i zachęca do myślenia o poważnych problemach filozoficznych. Bez wątplenia recenzowana monografia została przygotowana, można powiedzieć, w duchu maksymalistycznym, czego wyrazem są podejmowane przez autora wielkie problemy metafizyczne, antropologiczne i etyczne, od których zdecydowana większość współczesnych filozofów się dystansuje. Książka ukazuje jej autora jako badacza i pasjonata polskiej myśli filozoficznej. Na uwagę zasługuje to, że Kmiecikowski nie ogranicza się w swoich analizach tylko do jakiegoś jednego wybranego kierunku filozoficznego, ale bierze pod uwagę różne koncepcje, które metodologicznie i treściowo są od siebie nieraz bardzo odległe. Atutem autora jest to, że swobodnie porusza się po różnych obszarach dyskursu, poczynwszy od fenomenologii poprzez neotomizm, a na postmodernizmie skończywszy. Podsumowując, stwierdzam, że zaprezentował on szereg ciekawych i inspirujących do dyskusji analiz, które być może w przyszłości znajdą swój finał w kolejnej publikacji książkowej.